

אברהם קריב / מלכות לשעה ומלכות לדורות

בדורות אחרונים גברה נטיית הלבבות אל המלך שאול, ומי יבוא לערער על זה? אלא שעם ייקורו של שאול באים לידי פגיעה בשמואל וזקפים לו חשבונות אישיים, נוקשות ואטימות, בעוד שבתנ"ך פועל שמואל מתוך השראה נבואית ומעלתו בנבואה גבוהה. אף רגילים לקרוא על שאול את הפסוק: „יש נספה בלא משפט", ומירשו של דבר: התנ"ך לא צדק או דין שמים שהתנ"ך מספר עליו לא צדק. יוצא, שחיבת שאול נקנית במחיר של ערעורים במערכי התנ"ך.

הרצאת הדברים דלקמן כתובה מתוך קשב פנימי לסיפור התנכי ומתוך מאמץ להבינו מתוכו, מתוך מערכיו שלו. ואף זאת: חוקרים, כידוע, רואים בספר שמואל לא השתלשלות רצופה, אלא אוסף של מסורות שונות. מכל מקום לפנינו הדברים מצורפים יחד לקומפוזיציה רבת חוליות, שבעיקרן הן ממשיות זו את זו. וזו מספרת על איש שנתיעד לגדולות והוא נכשל כשלון מוסרי (קו זה בולט ממלחמת עמלק ואילך, כאשר יוסבר להלן), וכשלון גור כשלון, וכך צעד לקראת אבדנו. סכימה זו אנו מוצאים גם בסיפור על שמשון, אך ציר ההשתלשלות אחר הוא.

פרשת שאול אין להבינה מעצם ראשיתה בלי ששווה לפנינו את דמותו הגדולה של שמואל. במאמר „על אפיקי קדומים" („כרמלית" תשט"ו) שרטטתי דמותו של שמואל השופט־הנביא לעומת עלי השופט־הכוהן. שם מדובר גם על ראשיתה של מלכות שאול. המאמר הנוכחי מקיף כל ימי מלכות שאול ומעבר לה. בו כלולה גם תקופת הראשית בהרצאה מורחבת ומחודשת ומתוך הארות חדשות.

א. האתונות והמלוכה

מלכות שאול, שאחריתה עגומה כל כך, ראשיתה פליאת חן, מעשה חמד אלהי. הדעת נותנת, כי בזמן שהעם דרש מלך היו מצויים בישראל אנשים שלהם יאתה המלוכה, אם מפאת יחוסם ואם מפאת מעלת עצמם. אך הבחירה האלהית פסחה על כל „הראויים" וראתה י"ה אחד מקצות העם, שלא עלה על דעתו של שום אדם, ולא על דעתו שלו עצמו, כי הוא מיועד למלך.

בחירת שאול באה בפתע, לא בישרה לא אות ולא רמז, לא קדמה לה דרך חיים שיש בה מן ההכנה וההכשרה לכך. בתולדות חייהם של אישים נבחרים אתה מוצא קול היעוד, כור הנסיגות, סוד הצמיחה החשאית, אפילו הפלאות צריכות צמיחה, לא לחנם נקרא המשיח צמח. חלקו של שאול לא היה באלה. עד בחירתו התהלך במישורי החיים, הגדולות היו ממנו והלאה, מעולם לא שמע משק כנפיהו, מעולם לא קראהו קול מעבר לתחומה. אפילו כשיצא לדרך שבה נמשח למלך עדיין לא לחששו לבו כי לקראת נצודות הוא הולך. לתומו יצא מבית אביו ותפילת הדרך על שפתיו: לו אצליה ואמצא את האתונות, ויד טמירה הוליכתהו הרחק מעבר לתלומותיו ותושט לו מלוכה!

ולא זאת בלבד. משיחת שאול מופלאה לא רק בקפיצת פתאום שבה מן האתונות שביקש אל המלוכה שלא ביקש, לא פחות מכן מופלא עצם חלקו של האתונות בקפיצה תלולה זו מסתר המדרגה אל רום המעלה. כלום מקרה סמרי היה דבר אבידת האתונות לקיש אביו, שמתוכה השתלשלו הדברים כפי שהשתלשלו? לא, המקרים בתנ"ך עינים חבויות יש בהם, שמוליכות את האדם אל המיועד לו. על רות כתוב: „ויקר מקרה חלקת השדה לבעז" (רות

ב. ג). רות הלכה לשדה מן השדות, והמקרה כאילו אחז בידה וכיוון אותה אל חלקת שדהו של בועז, ששם ציפה לה עתידה להיות אם מלכות בית דוד. — ואה המקרה הזה מכנה הכתוב מקרה, כי בא להקדוחה למקום הדרוש. ועוד יותר מכן היה מקרה אבידת האתונות מקרהו של שאול, כי אצל רות הפלה לה המקרה אחת הדרכים האפשריות של הליכתה, אבל אבידת האתונות היא היא הוציאה את שאול מביתו ומתחת לפניו דרך לא מפוללה מגבעת בנימין אל שמואל הרמתי! מלכות שאול העתידה כאילו חבשה את אתונות אביו כדי לבוא לעולם. ולא רק פה בלבד, בכמה וכמה מקומות מראה התנ"ך, שהמאורע הגדול, המשנה פני דברי הימים, שם רכובו מקרה קטן, כדרך שירכב הגואל, לפי יעוד נבואי, על עיר בן אתונות.

המקרה השליח עשה את שלו, דרך מרחקים רבים הביא את שאול לפני שמואל, שעליו היתה שומה עצם השליחות למשוך את שאול למלך. אכן היה הדבר נסיון לשמואל, שהלא הוא התנגד למלוכה, והוא עמד בנסיון עד תכלית. להתנגדותו הקודמת אין סימן וזכר, אדרבא, הוא נהוג בשאול כאילו המלכת מלך בישראל היתה מטרת חייו. כן מקיים נביא הכרעה אלהית שהיא בניגוד להכרעתו שלו. אך זולת זאת נראה הדבר, כי גם הנבחר עצמו, „בחור וטוב“ זה מגבעת בנימין נשא חן וחסד מלפניו. משעת בואו אליו הוא מעתיד עליו חיבה וכבוד וידו אינה זזה ממנו כל אותו יום, ושאל עדיין לא ידע דבר. לבסוף באה גם שיחת גילוי והכנה כמסופר בלשון קצרה: „ודבר שמואל עם שאול על הגג“. הרבה ממה שנתארע במרוצת הימים ודאי היה מתנהר לנו, אילו ידענו תוכנה של שיחת שמואל על הגג, שרק הכוכבים היו עדים לה. אך הכתוב פרש עליה מסך. למחרת הבוקר משח שמואל את שאול, ונשיקת הנביא הזקן למשיח הצעיר חתמה את מעשהו, שהיה פתח תקופה חדשה בדברי ימי ישראל.

אך זולת „חתיתתו“ שלו ראה שמואל צורך עוד ב„חתיתה“ נוספת. הוא חזה לשאול, כי שלוש פגישות צפויות לו בדרך, ושלשתן הן אותות לו. „והיה כי תבואנה האותות האלה לך, עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך“. לאמור: האותות כי יבואו, הם „חתיתת“ שמים על משיחתו, „נשיקת“ שמים.

ואלו הן הפגישות האותיות. בראשונה יפגוש שני אנשים אשר יבשרוהו: „נמצאו האתונות“, ולכאורה, מה לו לשאול כעת אם נמצאו האתונות או לא נמצאו? כלום נודע עוד ערך לקטנות אלו למי שכבר צוואות עליו הגדולות? אך שאול יגע ולא מצא, ועתה נמצאה האבידה באפס יגיעה. אות הוא לו כי אכן היתה אבידת האתונות רק נסיבה למשיחתו, ומשהושגה המטרה היתה האבידה כלא היתה.

הפגישה השנייה מעורה בארחות חיים של הימים הרחוקים ההם שאינם ידועים לנו, אך המסופר בזה מלמד על עצמו. שאול יפגוש שלושה אנשים העולים לבית-אל ובידיהם מתנות קודש, ומאלה יושיטו לו. האיש הזר אשר נקרה לפניו בדרך, עולי בית-אל יחלקו לו מעין אותו כבוד רב, שחלק לו שמואל על במת הזבה, בלי שידעו מי הוא ומה הוא. אות הוא כי משיחתו למלך לא היתה מעשה חיצוני, בחינת אמנה בין שמואל לבניו, כי אם פעולה פעולה בו עצמו, נסכה עליו מלכות.

ואחרון אחרון גדול. לאחרונה יפגוש חבל נביאים תופשי כלי שיר למיניהם, והוא יתחיל להתנבא עמהם! פירושו של דבר, כידוע, לא אמירת דברי נבואה, אלא מין מצב של הפלגת החושים. אבל דבר זה מנוגד לא רק לשאול הקדום, שהיה אדם מן הישוב לכל דבר, שעל כן פרצה התמיהה „הגם שאול בנביאים?“ אלא עוד יותר הרי זה מנוגד למלכות הקשורה במושגים הוד ותפארת, ואילו המתנבאים יש שגם היו מתפשטים בגדיהם, כמסופר על שאול עצמו באחד הפרקים הבאים, ולכאורה משיחת שאול למלך ו„התנבאותו“ שני הפכים הם. אך היא נותנת: בנאומה הראשון הלא הוקיע שמואל את „משפט המלך“, שבני אדם רצים לפני מרכבתו, אבל מלך שהוא גם אחד המתנבאים לא יתגדר בכבוד ותפארה, ואת כסאו יכונן על אותם יסודות שהנביאים שקדו להשרישם בישראל. זה היה מלך מסוג חדש שאר לו „משפט מלך“ חדש. מלכותו של מלך זה ממילא לא תהא דוחקת את מלכות אלהים, שהיתה קיימת בישראל עד עתה, אדרבא, היא תהא נאצלת ממנה.

פה הורם לפנינו קצה המסך, אולי של אותו מסך המכסה על דברי שמואל אל שאול על הגג. ומתחורר, כי גם כשנעתר שמואל למלא דרישת העם לשים עליהם מלך, לא כמחשבותיהם היו מחשבותיו. הם נשאו לבבם למלך ככל הגויים, והוא ראה בעיני רוחו על כסא המלוכה

בישראל מלך מן הספירה הנביאית, שהוא ניגוד גמור לכל הגויים. מלך נביא או כרנביא יהיה גם היורש היות של, של שמואל, שהוא שופט ונביא כאחד. האיש מגבעת בנימין, שלא רדף מימיו אחרי כבוד וגדולה, התאים לכונותיו, ובו ביום שמשחוהו למלך ראה לצרפו גם לחבל הנביאים למען ישלם המזג. וגדולה תמורה זו מן הראשונה, כי איש-אדמה ומלך, עם כל המרחק שביניהם, שייכים הם שניהם לעולם אחד, עולם המציאות, אבל נביאים ובני נביאים מהותם וכוחם בהתפשטות מן המציאות, היינו בהתעלות למציאות אחרת, שבה שולטים חוקים אחרים. ועל התמורה הזאת אמר לו שמואל: ונהפכת לאיש אחר, שלוש המלים האלו הן מפתח לעלייתו וירידתו של שמואל.

שלוש הפגישות איפוא, שצריכות לשמש איתות כי ה' עם שאל המשווה למלך, הם מילואים למעשה המשיחה ועולים משלב אל שלב (בהתאם עם זה מתרבה מספר האנשים שהוא פוגש ומתעלה טיבם: שני אנשים עוברי דרך, שלושה אנשים עולי רגל, חבל נביאים). ומספר הכתוב: „ויבואו כל האותות ביום ההוא“.

ביום ההוא הכל התקיים כאשר חזה הנביא שמואל וכאשר תיכן. האותות, גם הם מקרים־שליחים, השלימו כהפצו את שהיכן המקרה־השליח הראשון ואת שפעל הוא, שמואל, בשליחות אלהים. כה הוקדש המלך הראשון בישראל למלוכה.

אכן בשביל מלך כאחד המלכים מסביב לא היה צורך בכל אלה. למטרה מן הרגיל אין משתמשים באמצעים של מן הרגיל. אולם משיחת שמואל, המשובצת בתוך פלאות כאבן־חן בטבעת יקרת־מציאות, היתה „אוברטוריה“ למנגינת עתיד מופלאה שפעמה בלב הנביא; היא היתה שער־כבוד סמוי מעין ורב קרינה למלכות חדשה שדברי הימים טרם ראו דוגמתה!

ב. הנחבא אל הכלים

עתה שומה היתה להעתיק את ההתרחשות החשאית והפלאית לשפת המציאות הממשית והגלויה. שמואל הקהיל את העם לבחירת מלך בפועל, ומי הבוחר? אלהים (על ידי גורל), כי לו המלוכה והוא יפקדנה בידי הטוב בעיניו.

בעקבות התיאור המקראי נשווה לפנינו את התמונה של אותה עצרת־עם גדולה במצפה. כל הפנים דרוכים תכלית הדריכות, מכל עין נשקפת צפיה גדולה, וניחושי לב ודאי חגו מסביב לאנשים ידועי שם ורמי יחש. רבות סגולות לאיש ואיש מהם הגורל האלהי יתרוץ מי הנבחר מאחיו. והנה נפל דבר אשר הכה בתמהון־לבב את כל העם מן הקצה ועד הקצה: בגורל נלכד איש אלמוני, כן־ימיני! לא שם בגבורים, לא משפחה נודעת בשערים ולא שבט אשר לו יאתה להיות תופש שבט־מושלים. האומנם כן היא בחירת שמים, או אין זאת כי אם עונש משמים על משאלתם הנרהבה? אך יתיצב נא האיש ויתוו בו. מראה עינים אולי יפזר את תהיית הלב. העם מחושמל עתה עוד יותר מבתחילה לקראת הופעת האיש אשר מעולם לא שמעו את שמעו והוא נתיעד להיות מלכם. אולם שוב נפל דבר לא־ישוער, שכמהו לא ראתה עין ולא שמעה אוזן מיום מלוך מלכים: זה האיש, ששומה עליו לקום ולהתיצב לפני העם בגאון מלכות, התחבא אי־בנה!

כיצד יוסבר מעשהו המדהים של שמואל, שבשעה הגדולה לעם ולו, כאשר הוכרו שהוא המלך הנבחר, נמצא שהוא מתחבא? אילו קראנו דבר זה בספר מן הספרים, לא בספר הספרים, לא היה משמעו אלא כך: מורך תקף את שמואל למראה העם הרב, שהוא נקרא למלוך עליו. אך התנאי לא שביץ סתם אפיוודה „פיקנטית“, לא מעלה ולא מורידה, בסיפור כבד־ההכרעות על ראשית המלוכה בישראל. דבר גדול מסופר פה על שמואל, דבר שנודעת לו חשיבות מרובה בנפתולי עלייתו וירידתו: בשעה שנפגש שמואל, האיש הענו מעודו, עם הגדולה פנים אל פנים, ברח מפניה, כדרך שברח יוסף מאשת פוטיפר, ולהיכן ברח? למחבוא שאין צנוע ממנו — אל בין הכלים, לאמור: לו אשאר פשוט־עם כשהייתי! והיה בנה משום בריחה מן המלוכה חזרה אל האתונות.

יש להניח כי רק איש אחד בלבד ידע חזק־ערכו של המעשה המורו הזה — הנביא שמואל, ובעיניו היתה בריחתו של שמואל מן המלוכה אל האתונות הצדקה ללקיחתו מן האתונות אל המלוכה (כמאמר חכמים: „שואל זכה למלכות מפני הענוה“). אבל אצל העם ודאי רק הוסיף הדבר תהיה על תהייתם, מבוכה על מבוכתם.

עד כה ועד כה האיש הנחבא נלקח ממקום מחבואו והובא אל העם. אך הוא בא ועמד לא לפני העם, אלא בזון העם, — אולי שוב בשביל להחבא מצבא העינים התרות אחריו.

אך זאת לא עלה בידו, כי גבה מכל העם משכמו ומעלה, ויהי כניצב על במה! אפס העם מתריש, לא נעו הלכות ולא נעו השפתיים, עד שהתערב שמואל, כמסופר: „ויאמר שמואל: הֲרֵאיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה' / כִּי אֵין כְּמֹהוּ בְּכָל הָאָרֶץ. וִירֵיעוּ כָל הָעָם וַיֹּאמְרוּ: יְחִי הַמֶּלֶךְ.“ לא על זיק התלהבות שנדלק בעם למראה מלכם הנבחר מספר הכתוב הזה, מי שמסוגל להדליק זיק כזה אינו זקוק שיעוררו את רואיו בשאלת „הֲרֵאיתֶם ז'“. אך כעצרת העם במצפה ראו העינים איש גבה מכל העם ולא איש מורם מעם. מהעדר האצלה באה המלצה: „הֲרֵאיתֶם...“ כי אין כְּמֹהוּ בְּכָל הָאָרֶץ. העינים ודאי שבו ונתלו באיש הניצב בתוכם, כדי לראותו באור של „אֵין כְּמֹהוּ“, וספק אם ראו גם הפעם מה שביקשו לראות. אך חזקו על העם דברי שמואל — „וִירֵיעוּ“.

גם להליכת החיל אחרי שאלו ניתן טעם סתום במקצת: „כִּי נִגַּע ה' אֶל לִבִּי“. גפרש באשר גפרש, מכל מקום אין משמעו של דבר שלבם חש כי ניתנה המלוכה לאיש היאה לה, אלא התעוררות ממין אחר מילאה מקומה של תחושה כזאת. היום שהעם ציפה לו בלתיטות היה יום צונן, יום אכזב חרישי. הכיסופים למלך נסתתמו, אך על טיפוקם לא באו. הנקהלים הרבים שבו איש אל מקומו ואיש בתהיתו. האיש מגבעת בנימין, שכבר עורר פעם פליאה: „הִגַּם שָׁאוּל בְּנִי־אִיִּם ז'“ עורר עתה פליאה משנה, או משנה פליאה: האם שאלו גם במלכים?

העם ביקש מלך וניתנה לו חידה, אשר רק לאלהים ולנביא פתרונים לה.

ג. שמחה ותוכחה

המאורע במצפה לא העמיק עקבותיו. הוקם כסא מלכות בישראל שלא היו לו רגלים. רק סמכותו של שמואל המכה אותו, בחיי העם לא באה כל תמורה ושאלו עצמו עבד אדמתו כמימים ימימה. והנה, כרגיל בימים ההם, בא אחד המלכים להציק לשכניו מישראל. הפעם היה המציק נחש העמוני, שפלה על יבש גלעד. ואנשי יבש כבר היו מוכנים להכנע לו, אך הוא לא הסתפק בזה והציג תנאי המוכיח כי כשמו כן הוא — נחש — „בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין ושמתייה חרפה בישראל“, הנלחצים, כמסופר בתנ"ך, ביקשו ארכה ואמרו לבקש ישועתם „בכל גבול ישראל“, כאילו עדיין אין מלך בישראל. על אותו בן-ימינו, משמע, ששמואל עשהו מלך, לא השליכו כל יחב. אך אירע דבר שאיש לא ציפה לו. המלך שאלו, שבענין המלוכה היה עד עתה בחזקת נפעל בלבד — הנביא משחהו, הגורל „לכדהר“, אנשים הוציאו מבין הכלים. „החיל“ נתעוררו ללכת אחריו — הוציא הפעם את עצמו מן הכלים הישנים שעדיין היה נחבא אליהם והזדקף מלוא קומת מלכות. בדרך נמרצת הועיק את כל העם למלחמה וניצח את מלך עמון. הנצחון על אויב תקיף ואכזרי היה לו לשאלו גם לנצחון בקרב העם. פסו הספיקות, גזו התהיות כנגדה, מה שלא עשה הגורל במצפה עשה המעשה המוחשי הראשון. האלמוני מגבעת בנימין היה לגבור נדע בשערים, הנחבא אל הכלים הוכיח כי הוא האיש לצאת ולבוא לפני העם. ושמואל ראה עתה שעת כושר לחדש את המלוכה שלא נקלטה קודם כל צרכה. הפעם לא החטיא, המלוכה אמנם נכונה עתה בישראל. והשמחה שנעדרה במצפה מלאה סאתה בגלגל, כדבר הכתוב: „וישמח שם שאלו וכל העם עד מאד“. המלך והעם מצאו זה את זה, ושני הצדדים הכירו שה„ויוג“ עלה יפה. ובנאום שנשא שם שמואל לפני העם כבר אפשר היה לו להגיד: „הנה המלך אשר בחרתם, אשר שאלתם“, לא זו בלבד שנבחר עתה לרצונם, כי גם זאת: הוא הוא המלך אשר שאלו! המציאות הדביקה את המשאלה שהולידה.

אפס בהיות השמחה שלימה, שמחת העם במלכו ושמחת המלך בעמו, ולכאורה גם שמחת הנביא שמאמצי השיגו מטרתם, והנה כרעם כבד-זעף שבקע משמים שוחקים נפלה על ראשי הנקהלים תוכחתו המהודשת: „...וְדַעו וְרֹאוּ כִּי רַעַתְכֶם רַבָּה מְאֹד אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי ה' לְשָׁאוּל לָכֵם מֶלֶךְ“!

מן הרגיל בדברי הימים, שעמים הם הפספסים בנטייתיהם, והמנהיג האמיתי נוטה את הקו המוליך את העם אחריו. אך הסיפור המקראי הזה כאילו מראה לפנינו היפוכו של דבר, העם סוף דעתו כראשית דעתו. הוא דרש מלך ככל הגויים, אשר יצא ואשר יבוא לפניו, וכשנבחר האיש הצנוע שאלו היו לו פקפוקים לגביו, אך משהכיר לדעת, כי אכן מלך כחפצו הוא, שמח בו „עד מאד“, לא כן שמואל, הנראה כאיש עקלתון. בראשונה הוא מתנגד לעצם רעיון המלוכה, אך משעלה שאלו באופק הוא מושך לו חסד ונושק לו אחר משיחתו ושם

לו אותות מבשרי טוב, והוא המנשא אחרי כן בעיני העם ביום בחירתו במצפה וחזור ומחדש את המלוכה כשהשעה היתה יפה לכך, אף קורא לשאול חשיח ה' ("ענו בי נגד ה' ונגד משיחו"). והנה בעצם המעמד החגיגי של חידוש המלוכה, שהוא הוא מחוללו, הריהו שובט את העם בשבט ועמו על דבר המלוכה! האין הוא אוחז את החבל בשני ראשיו?
לא! שמואל — מחשבחו ופעלו ודברו שוים. נתיית העם למלך ככל הגויים, על כל המשתמע מזה, היתה ונשארה בעיניו "רעה רבה מאד", ועל זה הוסיף להוכיח את העם גם עתה. אך המלך שאול, שהתנבא עם נביאים, לא ידמה למלכי כל הגויים, כי אם היה יהיה יורשו־ממשיכו שלו, השופט הנביא. אמנם מאוזניו הכמוסים של שמואל טרם התגשמו בפועל. שאול שלו, "האיש האחר", עודנו נחבא, כשם שהיה נחבא קודם שאול של העם, אך בבוא היום יתגלה גם הוא.
אפס אומן — כמוהו כשטר, שסופו להיות מוגש לפרעון.

ד. מבחנים ומדותים

כזכור, מסופר בספר שמואל על שני מקרים שבהם לא מילא שאול מה שנצטווה מפי שמואל, ושניהם קשורים בעיני מלחמה.

נזכיר את המקרה הראשון. הפלשתים, אויב חזק יותר מבני עמון, באו להלחם בישראל וחנו סמוך למתנהו של שאול והוא, שאול, חיכה שבעה ימים לשמואל, כאשר הועד לו, ובינתיים נפרץ העם מעליו ורק חיל מצומצם נשאר עמו כנגד "עם רב כחול אשר על שפת הים" שבמתנה הפלשתים, ועמם גם רכב ופרשים שלא היו לעברים. וכשמלאו שבעת הימים ושמואל עדיין לא בא, חדל שאול מלחכות והקריב את העולה כמנהג הימים ההם לפני התחלת מלחמה. ואז הופיע שמואל התרעם על מעשהו זה והכריז באוזניו לראשונה: "מלכותך לא תקום!"

אכן זה אחד המקומות המתמיהים שבכל הליכותיו של שמואל עם שאול, כי מה האוון הגדול שבמעשה שאול? אך בל נתפס לקטנות־מוחין לפרש, כמקובל בימינו, ששמואל נעלב על שהקריב את הקרבן במקומו, או על שהראה "עצמאות" יתירה כנגדו, ומיד עשה את "החשבון" אתו ולא חשש כלל שבדבריו על הסרת המלוכה משאול הוא מרפה את ידיו לפני המלחמה הכבדה עם הפלשתים. משמע, כבודו הנפגע היה חשוב בעיני שמואל יותר מחוצאות המלחמה ומגורל העם! הכוהן אבי הנביאים אחרי משה ועל התנהגות כזו מספר התנ"ך שנעשתה בשם ה' בחרה עלינו לומר, שהדברים סובבים על ציר אחר, ומתוך מאמץ של הבנת דבר מתוך דבר ניתן לגלותו.

לכאורה, מאחר ששמואל לא בא בשעה שציפה לו שאול, מה נותר לו לשאול אם לא לחדול מלחכות? כן אומר ההגיון שלנו וכן אמר גם ההגיון של שאול. אך לא לשם הגיון פסוט זה נלקח שאול מאחרי הבקר להיות רעה ישראל, ולא מכוח ההגיון קפץ את הקפיצה מן האתונות אל המלוכה ולא בהשראה־שבהגיון התנבא עם נביאים. אחרי כל האותות שבאו לו מפי שמואל לא ראה כי גם התנהגותו של שמואל אות הוא לו. שמואל הלא ידע את חומרת המצב ובכל זאת לא חרד לבוא. הלא דבר הוא! אכן, גדעון הלא נצטווה מלכתחילה מפי ציר אלהי לפור את מתנהו הגדול, כי הנצחון יבוא דוקא על ידי שלוש מאות איש בלבד. שאול לא פיור את מתנהו, הוא נפרץ מעצמו, אך ציר אלהי, הפעם הוא שמואל, רמז גם לו: אל חרדה ואל בהילות, הנצחון בוא יבוא! יש לזכור, כי בהיות עוד שמואל המוציא והמביא את העם כבר היה מצב כזה, שנפל על העם פחד הפלשתים מפני יתרון כוחם, ומסופר כך: "והיה שמואל מעלה העולה ופלשתים נגשו למלחמה בישראל וירעם ה' בקול גדול על הפלשתים ויהוים וינגפו לפני ישראל" (ש"א ז, י). הפעם היה עוד יותר מן הנמנע לנצח את הפלשתים בדרכי מלחמה רגילים, והנצחון שוב עמד לבוא בדרך שלא מן הרגיל, כאשר אמנם בא לבסוף על ידי יהונתן. אך תחילה עמד לבוא שוב עם העלאת העולה ע"י שמואל. משאול נדרש לא סתם חיבוק־ידים עד בואו של שמואל, שומה היתה עליו להתעלות ולהיות נכון להתרחשות שלא מן הרגיל ובוודאי גם להיות שותף בה, שהלא שמואל ביקש להדריכו ולהכניו גם למצבים שבהם אין גבורת הגיבור מטפקת, אך שאול נשאר איש המציאות, והמציאות דחקה, והוא תוורז לפעול. ומה היתה פעולתו? הוא הקריב את העולה במקום שמואל (ובזה הקריב גם את חכניו הנבואית של שמואל)! עתה נבין את מפת נפשו של שמואל. הפעם ציפה למצוא את שאול שטיפח בחזון רוחו, את "האיש האחר",

איש האותות, והנה נוכח וראה כי „האיש האחר” איננו נחבא, כי אם פשוט איננו. האותות שבאו כתומם ביום ההוא חלפו עם יומם ולא נעשו לו לשאול לידה חדשה. בעיני שמואל פג עתה טעמה של מלכות שאול. וכך אירע כי בגלגל זו עצמה, מקום שחידש שמואל את המלוכה במעמד גדול, התנוודדה עתה מלוכה זו באין רואים, ולא מצד העם כי אם מצד שמואל! מדחחו השני של שאול אירע אחר נצחון. הוא נצטווה להכות את עמלק ולהחריט כל אשר לו, וכן עשה, אך את צו החרם לא מילא בשלימות, כמסופר: „ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר... ולא אבו החרימם”. ועל זה הודיעו שמואל, כי „מאסו ה' ממלך”. וכאן קופצת עלינו התמיהה הגדולה: הכי על רגש אנושי שניעור בלב שאול יצא דינו לשבט? כלום מידת הרחמים מידה פסולה היא, ועד כדי כך פסולה?

אמנם ניתן להשיב, כי ישנם בני אדם שרחמים עליהם הם בגדר אכזריות כלפי רבים אחרים לשעבר ולימים יבואו. אחד מסוג זה הוא אגג מלך עמלק, שהוא עצמו היה בלי ספק עמלקי־שבועמלק, וכדברי שמואל עליו: „כאשר שכלה נשים חרבך”, ומשורשו יצא המן, כדבר הכתוב: „משורש נחש יצא צפע”. ואכן עשה שמואל דין באגג, כמשה לפניו, שהרג את המצרי, וחלילה לומר, שהיו שניהם מחוסרי רחמים.

אך האמנם מעוצר רחמים לא פגע חרבנו של שאול באגג? היתכן כי רגש הרחמים שלא מנעו מלהרוץ מוות על יונתן בנו, שטעם מן הדבש ביום הנצחון על הפלשתיים, יניעוהו לחון את מלך עמלק? ובמלחמת עמלק עצמה כלום לא היה ראוי יותר לרחם על נשים וטף מלרחם דוקא על אגג? ובכלל מזור הדבר, שהמלך שאול, איש מלחמות רבות, תקפוהו פעם יחידי בחייו רגש הרחמים כלפי אויב אכזרי, שפחות מכל אדם אחר היה ראוי לרחמים.

אכן אין המדובר כלל על רחמים בכל אותו פרק על מלחמת עמלק*, כי לא זה משמעו של הפועל „חמול”, הנשנה שם פעמים אחדות. דיינו להביא פסוק טו: „אשר חמל העם על מיטב הצאן למען זכות לה' אלהיך”**, שבו אנו רואים ברור, כי לא ברגש־שבלב הכתוב מדבר, כי אם בשיקול־שבחועלת, כלומר, חבל היה לשאול ולעם לעשות כמצווה. השינוי במשמעו של הפועל האחד הזה משנה תוכנו של אותו פרק תכלית שינוי, משל הוזנו את המחשבת במקלט ראדיו ואנו שומעים קול אחר ממרחק אחר.

וכך עניינו של דבר. פריי הממשי של נצחון במלחמה היה שלל רב למינהו. אולם בישראל היה קיים סוג מיוחד של מלחמות, שנחשבו מלחמות ה', ומשפטן של אלו היה להעשות דרך החרטה, היינו ללא לקיחת שלל. טובת הנאה מנצחון במלחמה כזאת היה בה משום הפיכת קודש לחול, או, גרוע מזה, לענין של בצע. משפט עכן בספר יהושע מראה לנו, כמה החמירו בזמן העתיק ההוא באיסור הנאה מרכוש האויב המנוצח במלחמת חרם.

ומאז ימי יהושע הוטל לראשונה על המלך הראשון בישראל מלחמת חרם כזאת בעמלק. שהיה לא רק אחד האויבים הממאירים של עם ישראל, אלא עם־נגדו של עם ישראל היה, כידוע מענין מחיית עמלק. צו החרם נתן למלחמת עמלק את עיקר משמעותה. אולם ויתור על פרי הנצחון היה נסיון קשה ביותר לשאול ולעם גם יחד, והם עשו פשרה בין היצר החומד והלב הנוקף, אלא שהיצר בחר לו את השמן והטוב ובנותר החרישו את קול הלב. וזהו שמספר הכתוב: „ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכל הטוב ולא אבו החרימם, וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה החרימו”. וכאן מתנהר לנו גם ענין אגג. מלך מנוצח, דרך כלל, לא היה מומת, אלא היה נלקח בשבי כדי לפאר כסאו של המלך המנוצח. ושאול לא עמד בפני הפיתוי להביא עמו את אגג המנוצח, ומסתבר לומר, כי שאול מילא רצון העם בדבר מיטב הבהמה — שללם שלהם, שלל בצע, כדי שיקח לו את „מיטב” האדם, היינו המלך — שללו שלו, שלל כבוד. הנה כי כן, לא רחמים הציפו את לבו של שאול כשנפל אגג לידו, אלא יצר הכבוד פחו עליו, כבוד מנצח, והעבירו על החרם.

* אמת, לפי חז"ל ענין של רחמים כאן, אך כך דרכם של חז"ל במקרים רבים לרכך מעשיהם של אישי התנ"ך, כגון המאמר הידוע: „כל האומר דוד חסא אינו אלא טועה”. ואמנם הם פוסלים רחמיו אלו של שאול וקובעים כלל: „כל שהוא רחמן על אכזרים סופו להיות אכזר על רחמנים” (שהרי אחרי כן השמיד שאול את נוב עיר הכוהנים). מכל מקום יש בזה משום ריכוך ואין זה פשוטו של מקרא. ** גם במשל כבשת תרש נאמר: „ויחמול לקחת מצאנו ובקר... ויקח את כבשת האיש הראש” (ש"ב, יב, ד) — ולא רחמים שם, כי אם צייקנות.

לא נתפרש מה אמר שאול לעשות באגג, אך מכמה מקומות בתנ"ך ידוע לנו, כי מלכים מנצחים היו פוגמים בגופם של המלכים המנוצחים ומחזיקים אותם אצלם בעלבונום ואמילתם. ויתכן כי המתת אגג בידי שמואל פדתה אותו מגורל כגון זה, ומתוך אנחת רוחה נפלטה מפיו האמירה: „אכן סר מר המוות“, כי היה צפוי אלי מר ממות. — בשני הקצוות יבחן אדם — בשפל ובגאות, ששניהם עשויים להוציאן משיווי-משקלו. מי שעמד במצבי נסיון אלה בעל עמידה הוא. שאול נתנסה ביום דכאון וביום נצחון ולא עמד גם באחד מהם.

ורב המרחק בין מדחתו הראשון של שאול לבין מדחתו השני, כי לא זו בלבד שצו החרם היה חמור לאין-ערוך מהצו לחכות עד בואו של שמואל, אך גם מצד המניעים הפנימיים חמור המעשה השני פי כמה מן הראשון. כי אז שלטה בשאול חולשת הדעת, מתוך העדר השגה נבואית בעניני מלחמה ונצחון, ואילו עתה שלטה בו חולשת היצר, שהיא כבר נפילה מוסרית. ואכן הפעם באה המסקנה בצורה נחרצה יותר מבמקרה הראשון: „ויהי דבר ה' אל שמואל לאמר: „נחמתי כי המלכתי את שאול“. קול אלהי חרץ, כי נפילתו זו של שאול מעידה שעצם בחירתו, שהיתה מעין „אימפרוביזיה“ של מעלה, לא עלתה יפה.

ה. הפגישה האחרונה

אך מי הוא שלא השלים עם דחיית שאול? שמואל! כי כן מספר הכתוב: „ויתר לשמואל יזעק אל ה' כל הלילה“.

כל הלילה! מי ירד לנבכי הלילה ההוא, ליל ועקת הנביא ותפילתו על איש יהבו וטיפוחו, על המלך הכושל! אט נעו הכוכבים במסילותם, אשמורה חלפה אחרי אשמורה, ואיש האלהים עודנו משתוחח בתפילה, עד ככות הכוכבים האחרונים. ועם פעמי שחר שם שמואל פעמיו אל שאול ותחלת מקנת לבבו כי עוד ניתן להרימו מנפילתו, שהלא תרופת פלא יש לכל חטא, והוא: תשובה. ומי יודע, אפשר שאול הדיד גם הוא שינה מעניני הלילה והתיסר ביסורי חרטה על שנשמע לפיתוי לבבו, ועתה הוא נושא עיניו אליו, אל שמואל, כי יורהו דרך תשובה.

קצר היה הלילה, כי מילאתהו התפילה, אך ארוכה הדרך, אצה לו לשמואל הפגישה עם שאול, ומתאמץ הנביא הזקן להחיש צעדי, כמי שהולך לחלץ אדם משותה שנפל לתוכו. עודנו בדרך חנה הוגד לו כי המלך שאול היה הבוקר בכרמל (מקום בדרום יהודה) הציב לו שם יד! לא נדודי שינה איפוא היו לו לשאול כי אם נדודי בוקר. לא רגשי חרטה ממלאים את לבו, כי אם רגשי גאה וגאון וראשית מעשהו אחרי הנצחון היא הקמת מצבת זכרון לעצמו! באגג ההי עוד לא די לו, הפץ-לבבו הוא כי אבן חספר לדור רחוק, שהוא, שאול, ניצה את עמלק!

נקל להבין כי הידיעה הזאת פלחה כחץ את שמואל. כל ניחושי לבבו, כל יחולי לבבו היו לא! ובצעדים כבדים ככבוד עשתונותיו המשיך דרכו עד הגיעו הגלגל. וכמשני עברי תהום נפגשו השנים: הנביא, שחרדת נפשו למלך הכושל אילצתהו לזעוק לאלהים כל הלילה, והמלך הבהול להתעטר בכבוד מנצחים לעין השמש, וכאילו כל מלחמת עמלק לא באה אלא להיות הדום לתהילתו.

הוי איש מוכה סנוורים, אשר נתמוטט מעמד רגליו הוא מדמה כי דורך על במתי ההצלחה! השיחה שבאה עתה בין שמואל ושאול, שיחה מדוקדקה בכל תגיה, מוליכה בשלבי מורד נוספים, אך בין גיחא לנו בין לא ניהא, אין לנו אלא ללכת אחרי הכתוב. המלך שאול, הגיבור בשדות מלחמה, לא עמד בו לבו להתייב עם חטאו לפני שמואל. הוא מקדם פניו לאומר: „ברוך אתה לה', הקימותי את דבר ה'“. מלה מעוגלת בפיו, שאין לה כל סרח: הקימותי!

אך שמואל מעמידו מיד על כחשו: „ומה קול הצאן הזה וקול הבקר אשר אנכי שומע?“ הישנות המלה „קול“ היא מכוננת. שמואל מטעים אותה הטעמה אחר הטעמה, וכל פעם הריהו כמטפחת על פני איש שיחו.

שאול עודנו מחליק דבריו ותשובתו גם היא שקולה יפה יפה בכל חלקיה: „מעמלקי הביאות, אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר, למען זבוח לה' אלהיך, ואת היתר החרמנום“. יש פה שינוי-לשון בולט בין הביאות — לשון הם — לבין „החרמנום“ — לשון אנחנו. שתי עשיות הן, משמע: מה שנעשה כנגד הצו — הם עשו וידו לא היתה עם העושים, אך

מה שקיים מן הצו — בזה חלקו עמהם. על כל פנים, הוא נקי מן החטא: העם חמל והמביאים הביאה וגם העם לא נתכוון אלא לשם שמים: „למען זבוח לה' אלהיך". לא נטולת משמעות היא הנימה שבמלה „אלהיך", במקום „אלהינו". כביכול, הוא מפצה את שמואל בזה שהקרבתו מיעדים לאלהיו. כך מתנו שאל לסירוגין גוף שלישי וגוף שני וגוף ראשון. והכל לשם רחיצת כפיו בנקיון.

הנהגה קודם כל דוחה שמואל את עיקר הצטרפותו של שאל, כי העם חמל: „הלא אם קטן אתה בעיניך, ראש שבטי ישראל אתה וימשחך ה' למלך על ישראל". אפילו לא היה דבר זה אלא רצון העם בלבד, האחריות בין כך ובין כך גופלת על ראש העם, על המלך. אחרי זה נוקב שמואל את החטא ובתכלית הניגוד לדברי שאל הוא זוקפו לו לבדו: „ולמה לא שמעת בקול ה' ותעש הרע בעיני ה'?"

עתה מדבר שאל בפעם השלישית ועדיין לא הגיע לידי הודאה באשמתו. זאת לא זאת. וכה דבריו כעת: „אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה', ואביא את אגג מלך עמלק, ויקח העם מהשלל צאן ובקר, ראשית החרם, לזבוח לה' אלהיך בגלגל". העיקר נשאר בעינו: את חלקו שלו קיים כמצוה, השאר אינו אלא רצונו ומעשהו של העם. אך הפעם הוסיף: „ואת אגג הבאתי", לאמור: הנה הנהגה עשה בו כהפצן. ועוד תוספת יש בדבריו אלה: הבהמות שהובאו הן ראשית החרם, וככל ראשית משפטה להיות מקרבה לה', לכן נהג העם כפי שנהג. שמואל כמו מפלפל בהלכה — אם ניתן להשתמש במושגים מאוחרים — ומבקש להפוך את החטא לדבר מצוה. אך חטאו של מי? אך ורק של העם. עדיין אין כל רמז מצדו כי גם לו חלק באותה „חמלה".

תשובתו של שמואל הפעם מוחצת את נימוק הקרבן, והוא נותן לראשונה ניב לתורת הנביאים בענין קרבנות: „החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה'? הנה שמוע — מזבח טוב, להקשיב — מחלב אליהו. כי חטאת קטן — מר, ואון ותרפים — הפצר". לא קרבנות מבקש אלהים מן האדם, כי אם קבלת מרותו ועשיית רצונו. ואילו איקבלת מרותו של אלהים הרי זה מר, והפצר — כמה לקבלת מרותם של כוחות זרים. „מר" הוא המעשה הנעשה כנגד רצון אלהים, ו„הפצר" — זהו כנראה העיקשות שלאחר המעשה, כמו זו של שאל, שמתהפך בתחבולות לחפות על המרי.

לאחר שהמיט שמואל את שני עמודי ההצטרפות של שאל — לא הוא כי אם העם ולא לשלל כי אם לזבח — והדגיש כי עצם עקשותו זו היא חטא כבד, הריחו משמיע את המסקנה, שכבר אין מפלט ממנה: „יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך".

הלמות הדברים הנחרצים האלה שברה את „קו ההגנה" של שאל. הוא נוכח כי העמדת פני אדם נקי מכל דופי לא עלתה בידו. וסוף סוף יצאה מפיו המלה „חטאתי", אשר ממנה התחמק עד כה. אבל שוברה בצדה גם עתה, ואלה דבריו הפעם: „חטאתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך, כי יראתי את העם ואשמע בקולם, ועתה שא נא את חטאתי ושוב עמי ואשתתה לה". נוסח וידויו המאונס של שאל כך הוא איפוא: חטאתי כי יראתי, כלומר, אם לדון את המעשים — חטאתי, אבל אם לדון אותי — לא אשמת, באשר מתוך יראה עשיתי כן.

אילו הכרנו את המלך שאל רק מתוך שיחה זו שלו עם שמואל עשויים היינו לראותו כאיש רפה־אופי ומוג־לב. אולם שאל הלא איש־מלחמה אמיץ היה ואת תקיפות אופיו הוכיח בשעת הצורך. כאשר הזעיק את העם למלחמה בנחש העמוגי, וחזר והוכיחה שלא לצורך, כאשר השיב את העם שלא לאכול לחם עד הערב, ובתוקף פקודה פוזתה זו עמד להמית את יונתן בנו. אולם אמיצות מסוג אחר נמצא חסר לחלוטין: האמיצות המוסרית להודות בחטא שחטא. נוח לו להתכחץ, להעמיד עצמו ככפוף לדעת העם, ואפילו כמתיירא מפני העם, מלומר „חטאתי". מלה זו היא בשבילו מן הקשות ביותר שבשפת אנוש. וגם כשהוא מוציאה סוף סוף מפיו באין ברירה, הוא עוטפה במין מוך שלא יפגע בו עוקצה. בשום פנים איננו עוצר כוח להיות קטיגור כלפי עצמו. ומתוך שאינו מסוגל לקבל עליו אחריות למדחה, הוא מבקש לו סתרה ממנו. הוא, המלך הגיבור, עטור הנצחון, נחבא עתה אל העם, כדרך שנחבא בראשיתו אל הכלים. התחבאות גופנית והתחבאות מוסרית שורש אחד להם בנפש. דבר זה אנו מוצאים גם אצל אדם הראשון לאחר החטא. שתחילה התחבא מפני אלהים בגן ואחרי כן נחבא מאחורי תרה. לאמור: „האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ". אולם מה שאמר אדם היה אמת, אם כי אמת זו לא פטרה אותו מאחריות, אבל שאל אמר

רק „חצי אמת“ מן האמת השלימה, שהוא והעם חמלו יחד („ויחמול שאלו והעם“). ובקלף החדש שלו: „כי יראתי את העם“ — ספק אם יש כבר אפילו חצי אמת. ובזה יצאנו כבר מעבר לחטא כשלעצמו.

אדם באשר הוא אדם עלול להכשל בחטא, שרובץ לפתחו, אך ההפרש העמוק בין אדם לאדם מתגלה לאחר הכשלון. יש מי שמסוגל להנער מכשלונו ולעקרו מתוך נפשו ומתוך חייו כעשב שוטה. ויש אפילו שהכרת הכשלון והחרטה עליו מדרבנת את האדם להתעלות מעלה מעלה מן המקום שעמד בו קודם. וזה עיקר עניינה של תשובה בישראל, שתופסת מקום גבוה בסולם הערכים. כנגד זה מצויים בני אדם שאין בהם הכוח למאמץ־נפש זה והם מתעקשים לרחוק בנקיון את כשלונם. ואזי כשלון גורר כשלון ושלשלתם גדלה והולכת. וזהו דרך שהיא הפוכה לתשובה, והיא היתה דרכו של שאלו, שהמשיך בה גם תוך כדי אמירת „חטאתי“.

ולא יפלא כי אמירתו זו לא תיקנה דבר. מענהו של שמואל היה: „לא אשוב עמך כי מאסת את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל“.

הדברים האלה היו סוף פסוקו של שמואל. בהם חתם משפטו על שאלו ובהם גם חתם את הקשר ביניהם. כאשר פנה ללכת — הליכה שאין שיבה אחריה — החזיק שאלו, כמסופר בתנ"ך, בכנף מעילו. מה שלא השיג בנפתולי פה הוא אומר להשיג בחוק־יד. זאת היתה אמיצות ראשונה מצד שאלו, ואמיצות־שבחולשה, בכל אותה פגישה שלו עם שמואל. אבל ידו של שאלו לא עצרה את שמואל ואך קרעה את מעילו. הדבר נחרש באין־אומר, אך התרחשות־פתע זו בעצם רגע הפירוד דובבה יותר מכל אומר. המעיל הקרוע כמו אישר את הקרע הטראגי בין הנביא והמלך, אך שמואל נתן למעיל הקרוע משמעות עוד יותר עמוקה. בדרך הנביאים אחריו ראה באשר לפניו אות וסמל לדבר נבואתו. ושפתיו הפטירו: „קרע ה' את ממלכות ישראל ממך היום“. נמצא, שאלו עצמו סימל במעשהו את גור דינו.

קריעת המעיל והדברים שהפטיר שמואל אחריה לא היו גם הם סיומה של אותה פגישה יגעה ואמולה בין השנים, שהשביעו זה את זה צער תהומי. שאלו לא הרפה עדיין. אוננו שמעה כי הוכתם חטאו ונחתם דינו, אבל דאגתו בשעה ההיא אחרת היא: איככה ייראה היום לפני העם בלי שמואל? אי־כבוד זה כבד ממנו! וקולו מרטט בדברו הפעם (או לבנו הוא שמרטט): „חטאתי! ועתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי לה' אלהיך“. שוב משכיב שאלו את המלה „חטאתי“, אבל גלוי לאוון, שהחטא אינו מנקר בנפשו, ואמירת „חטאתי“ איננה אלא מין מס־פיצוי לשמואל, שכבודו תלוי בו היום. ענין יחידי זה של מעמד הכבוד ממלא עתה את לבו ואינו משייר מקום לשום מחשבה אחרת. אפילו לא מחשבה על דברי שמואל כבדי התוצאות. לא עוד לפניו האיש הענוותן, שמסוגל להחבא אל הכלים ביום בחירתו למלך. לא הכבוד תפס מקום ראשי בחייו. הבאת אגג, הצבת היד, בקשתו „כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל“ — כל אלו שלובות זו בזו, יונקות ממקור אחד, מדברות שפה אחת. שקיקות הנפש לכבוד, כבר אינה סולדת אפילו ממין כבוד שבמחוחו הוא קרוב לאי־כבוד. כמו במקרה זה של „כבדני נא“, שכבר יש בו משום „תחנונים ידבר רש“. כאחיותו קודם בכנף מעילו של שמואל שלא יעזבהו, כן הוא נאחו עתה בכנף הכבוד שלא יברח. וסוף סוף נחל „נצחון“ — נצחונו האחרון. שמואל ושאלו שבו „יחד“ — היתה האחרון שלהם, שהיה רק מראית־עין בלבד.

כך נתפרדה חבילתם של שמואל הנביא ושאלו המלך. איש איש מהם הלך למקומו וליגונו. וכל אחד אבד למשנהו: שמואל לשאלו — כשמש נאפדת להבים, שצללה מעבר לאופק; שאלו לשמואל — ככוכב שנפל וכבה תוך כדי נפילה.